

УДК 811.161.2

І. С. Семенюк,
кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
semeniuk77@inbox.ru

ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ ЯК СТРУКТУРНИЙ І ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ МОВИ У СУЧАСНІЙ ГАЗЕТНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

У статті розглянуто статус вторинної номінації в системі мови як структурного і функціонального елемента. Доведено, що вивчення механізму мовної номінації пов'язане з потребою комплексного дослідження змісту цього явища, висвітлення комунікативної взаємодії ділянок системи і структури мови в семасіологічному аспекті, зокрема осягнення особливостей і закономірностей процесів і результатів вторинної номінації об'єктів, подій (фактів, явищ) дійсності.

Сьогодні на початку ХХІ століття актуальним є розгляд акту номінації в плані його залежності від комунікативних чинників, тобто від того, в якій ролі мислиться його результат як одиниці дискурсу. В акті номінації простежується бажання щось пояснити своєму співбесіднику, зв'язати свої інтенції із знанням адресата і його характеристиками, емоціями. Пошук засобів подібної дії на адресата вимагає когнітивних зусиль, а самі спонукання мовця – є слідством його участі в дискурсі і адресатній спрямованості акту спілкування. Створюючи будь-яку одиницю або конструкцію в мові, суб'єкт номінації, передусім, орієнтований на можливість її використання в мові. Саме в номінативній діяльності людини простежується призначення мови як інструменту передачі знань в актах спілкування, вираження знань в комунікації, тексті та дискурсі [1: 182]. Людина відокремилась від світу, що її оточує, і піднялася над ним завдяки мисленнєвій, мовленнєвій діяльності і спілкуванню за допомогою виняткової знакової системи – природної мови. Комунікація в суспільстві здійснюється за певними законами, у межах віками відпрацьованих моделей, усталених форм.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні статусу вторинної номінації в системі мови як структурного і функціонального елемента. Роль теорії номінації в розвитку комунікативно-когнітивного підходу в сучасному мовознавстві, яке, на наш погляд, є актуальним і залишається поки що вивченим недостатньо. Згідно зазначеній меті завданнями статті є: уточнення об'єкта номінативного аспекту знакової теорії мови; розгляд акту номінації в плані його залежності від комунікативних чинників, тобто від того, в якій ролі мислиться його результат як одиниці дискурсу.

Однією з основних функцій мови є номінативна, тобто називання об'єктів навколишнього світу. Механізм мовної номінації – постійний внутрішньомовний процес реагування на появу нових реалій дійсності – працює, передусім, на активний розвиток лексики як сукупності самодостатніх мовних одиниць, що позначають об'єкти довкілля. Словник не завжди відбиває появу в мові вторинної номінації, яка засвідчує надання об'єктові ще однієї назви з іншою мотивацією і з певною метою, зумовленою комунікативними потребами мовців, йдеться, зокрема, про метонімічні або метафоричні номінації, перифрази, оксиморони, евфемізми та ін.

Внутрішня форма вторинної номінації зберігає минулий мовний досвід колективного сприйняття реалій навколишнього світу, знання про предмет, що певним чином трансформується у специфічних стильових умовах, задовольняючи комунікативні та експресивні потреби соціуму.

Вивчення механізму мовної номінації пов'язане з потребою комплексного дослідження змісту цього явища, висвітлення комунікативної взаємодії ділянок системи і структури мови в семіологічному аспекті, зокрема осягнення особливостей і закономірностей процесів і результатів вторинної номінації об'єктів, подій (фактів, явищ) дійсності. За своєю природою вторинна номінація співвіднесена з буттям людини як соціальної істоти. Вона може відбивати ідеологічне життя тієї чи іншої епохи. Часто у вторинній номінації зіштовхуються різні світогляди, картини світу, відбувається боротьба визначених соціальних тенденцій. Саме тому питання, пов'язані з вторинною номінацією, набувають часом ідеологічного, філософського і політичного змісту. Невипадково проблема вторинної номінації стала об'єктом пильної уваги представників різних філологічних шкіл і напрямків, предметом постійного дослідницького інтересу фахівців із загального мовознавства, лексикології, стилістики [2].

У лексикологічних дослідженнях (Н. Д. Арутюнової, В. М. Вовк, В. Г. Гака, В. В. Жайворонка, М. Телії та ін.) визначається, що процеси номінації широко охоплюють численні мовні явища, пов'язані з формальними та семантичними трансформаціями, що "номінація – процес повернення фактів позамовної дійсності до надбання системи та структури мови, до мовних значень, які відбивають у свідомості носіїв мови їх суспільний досвід" [3: 13].

Терміном "номінація" позначають "процес утворення мовних одиниць, що характеризуються номінативною функцією, тобто служать для називання й розчленування фрагментів дійсності та формування відповідних понять про них у формі слів, поєднань слів, фразеологізмів та речень". Однією з таких характерних рис, що, з одного боку, сприяє стильовій диференціації, а з іншого, має на меті

когезію (зв'язок між членами, тематично, денотативно співвіднесеними словами, між реченнями та частинами тексту), є номінація – одиниця семантичної організації тексту в денотативному аспекті, яка зв'язує мовний елемент із позамовним об'єктом.

Під одиницею номінації, О. С. Кубрякова розуміє, будь-яку мовну форму і тим більше мовну конструкцію, яка служить в тексті і дискурсі виділенню, розпізнаванню і характеристиці будь-якої реалії (об'єкту, події, ознаки і т. д.), що стоїть за цією формою або конструкцією, і одночасно сприяє активізації знань про неї [4: 430]. Залежно від мовних форм – слів, словосполучень або речень – використовуються наступні типи номінації: а) *номінацію через слово і словосполучення (лексична номінація)*, яка використовується, як правило, для іменування елементів зовнішнього і внутрішнього досвіду людини. Об'єктами лексичної номінації виступають певні елементи дійсності: предмет, якість, процес, відносини (тимчасові, просторові, кількісні і т. д.), будь-який реальний або уявний об'єкт; б) *номінацію через речення (препозитивна номінація)*, об'єктом найменування якої виступає мікроситуація – подія, факт, які об'єднують ряд елементів, що являють собою складні і багатопланові утворення; в) *номінацію через текст (дискурсивна номінація)*. Об'єктом найменування через текст, або дискурсивної номінації, стає ще складніший ланцюг ситуацій. Використовування однієї і тієї ж мовної форми в її первинному значенні для позначення певних об'єктів, а також для найменування якихось інших явищ, властивостей приводить до неспівпадання змісту термінів "первинна" і "вторинна" номінація. В мовознавстві під *первинною номінацією* розуміється мовне означення, первісне слово. Для позначення здатності сучасних мов поповнювати свій номінативний інвентар вводиться поняття *вторинної номінації*, під якою розуміється використання фонетичного вигляду первісної мовної одиниці для нового позначення, тобто поява нового значення в даній мовній одиниці. Вторинна мовна номінація є одним із тих процесів, який вбирає в себе всю різноманітність взаємостосунків мови і дійсності, в якій вона отримує своє мовне втілення, реальний образ стає джерелом мовної образності. У новій комунікативно-когнітивній парадигмі задачі дослідження людського розуму не обмежуються дослідженнями ментальних репрезентацій у свідомості людини, які розглядалися як головна частина інфраструктури мозку. Homo sapiens унікальний, тому що володіє мовою, але володіння нею припускає її використання в самих різних цілях, в комунікації і, передусім, в дискурсі [4: 324].

Як відомо, вторинна лексична номінація – це використання наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції називання. Явище цього різновиду номінації досить складне, оскільки в даному випадку вторинні найменування не є результатом прямого відображення дійсності, а спираються на значення вихідного слова.

За спостереженням дослідників, у первинній номінації закладена можливість переосмислення значень. Одним із основних способів формування змісту вторинної номінації є метафоризація. Поряд із цим "економність" мови, як одна із суттєвих її властивостей, змушує уникати кількісного зростання лексичних одиниць. Така тенденція в мові спрямовує номінативну діяльність до ВН, тобто переосмислення наявних у мові номінативних засобів, наслідком чого є поява таких форм лексико-семантичних зв'язків, як метафора, метонімія, перифраз, фразеологічна сполука, образне порівняння, оксиморон, евфемізм, аббревіатура.

Вторинна лексична номінація є результатом природного розвитку мови, зумовленим пізнавальною і комунікативною потребою людини в її соціально-історичній практиці. Виникнення нових соціальних зв'язків приводить до перетворення сконцентрованої в словесному знакові інформації. Співвідношення об'єктів пізнання здійснюється за допомогою засвоєних у процесі соціалізації мовних одиниць, шляхом прирощування значень, виникнення конотацій, оскільки кожне слово має здатність вступати у смислоутворювальні зв'язки з іншими словами.

Вторинна номінація, тісно пов'язуючись з метафоричними перетвореннями в широкому розумінні цього слова, виявляє взаємодію загальноновживаної й стилістично маркованої лексики. Дослідження процесів вторинної номінації поряд із вивченням інших семантичних явищ у лексичній системі мови надає в розпорядження науки про мову цінні відомості, на підставі яких будується сучасна семантична теорія.

Проблему "вторинна номінація і стиль мови" можна розглядати на широкому фактичному матеріалі, з урахуванням жанрово-стильової специфіки комунікації. Зауважимо, що сьогодні в українському мовознавстві найбільше уваги приділено вивченню окремих форм ВН у художній мові: метафори (Л. О. Пустовіт, О. Б. Вовк, А. П. Загнітко, О. М. Тищенко, Т. Є. Кіс, Т. А. Єщенко та багато ін.), перифраза (Н. М. Сологуб, О. А. Копусь та ін.), оксиморона (Н. М. Бобух), фразеологічних одиниць (В. С. Калашник), порівняння (Л. В. Голоюх). Явища вторинної номінації у засобах масової інформації знаходять комплексне, загальноописове висвітлення як стилетвірні компоненти тексту на матеріалі мови публіцистики 60 – 80-х років ХХ століття (І. К. Білодід, Г. М. Колесник, О. Д. Пономарів, Н. М. Сологуб) з урахуванням конструктивного принципу чергування в ній стандарту та експресії. На матеріалі мови газет 80-х – першої половини 90-х років розглянуто типи фразеологізмів (Ю. Ф. Прадід), перифраз (О. Г. Тодор), метонімічних перенесень (В. В. Зайцева) у структурі інформаційного тексту.

Аспекти поставленої проблеми найвиразніше виявляються в текстах публіцистичного стилю, що розраховані на масового читача, популяризацію викладу інформації, емоційно-експресивне словесне вираження, що засвідчує взаємодію книжних і розмовних елементів мови на тлі загальнолітературних норм. Газетно-журнальна публіцистика (ГЖП) безпосередньо реагує на лексико-семантичні зміни в мові. Тут більшою мірою, ніж у повсякденній мові, лінгвальний стереотип зазнає експериментальних перетворень. Вторинна номінація має в зазначеній підсистемі мови не епізодичний характер, а є однією з основних комунікативних настанов. До маловивчених сфер дії вторинної номінації належить процес формування цих специфічних мовних знаків. Тому вважаємо за доцільне зосередити увагу й на цьому аспекті. В останнє десятиріччя ХХ століття на зміну структурному підходу щодо дослідження мовних явищ, в центрі уваги яких знаходилися питання внутрішньої організації різних мовних рівнів та мови загалом, прийшов комунікативно-когнітивний підхід, який вимагає вивчення мовної системи в дії та самого процесу комунікації [5: 45]. При цьому підході кожний елемент мовної системи розглядається як носій неповторних функціональних особливостей, які використовуються у мовленні для досягнення максимальної адекватності процесу комунікації. Кожна мовна одиниця висвітлює одночасно служіння когніції та комунікації.

Комунікативно-когнітивний підхід базується на вивченні ефективності отримання та передачі інформації в процесі спілкування. Він дозволяє показати, як та чи інша номінативна одиниця підпорядкована виконанню своєї мети в процесі висловлювання. Йдеться про вияв їх реально існуючих якостей (знакових, категоріальних, синтаксичних, прагматичних) і співвідношення між ними. Такий підхід дозволяє системно описати номінативні одиниці сучасного стану мови і відзначити лексичні й граматичні тенденції в їхньому розвитку. Така переорієнтація лінгвістичних пошуків вивчення функціональної сторони мови призвела до розвитку різних галузей лінгвістики, розширивши предмети їх дослідження, що стимулювало розвиток інтралінгвістичних проблем співіснування когнітології, теорії номінації, а також таких розділів семантики, як ономасіологія та семасіологія [5: 34].

Функціональне трактування мовної системи тісно пов'язано з теорією номінації, яка ставить перед собою глобальну задачу вивчення співвідношення навколишнього світу, мислення та мови, дослідження номінативної техніки, різних способів номінації, самого процесу перебігу фактів позамовної дійсності в стан системи і структури мови. Теорія номінації є природним продовженням ономасіології. Перехід від ономасіології до когнітивної лінгвістики супроводжувався переміщенням акценту на сам концепт, що активується мовним знаком. Когнітивний підхід дає можливість відповісти на питання про те, як сформувалися поняття об'єкту, руху, простору, часу, різновиди і деталі яких стали служити потім предметом номінації. При цьому підході можливе висунення певного припущення про те, чому навколишній світ людини виявився побаченим, сприйнятим і осмисленим в тому, а не іншому вигляді, – через сітку певних координат, що встановлюють відмінність об'єктів від процесів, процесів від ознак. Теорія номінації пов'язана із з'ясуванням того, як співвідносяться між собою понятійні форми мислення, яким чином створюються, закріплюються і розподіляються найменування за різними фрагментами об'єктивної реальності. Об'єктом номінативного аспекту знакової теорії мови є всі номінативні одиниці мови, утворені різноманітними способами.

Таким чином, розроблена в 70-х роках ХХ століття теорія номінації стимулювала серію робіт про людський фактор у мові та мовній картині світу, форми мислення як основи найменувань одиниць об'єктивної реальності, привела до активізації досліджень максимальної одиниці мовної діяльності – тексту, до вивчення стратегії планування і управління дискурсом в широкому соціальному контексті, до розуміння тексту як аргументу, за допомогою якого міняється картина світу в свідомості реципієнта, як основи комунікативно-когнітивного підходу в сучасному мовознавстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология : [монография] / Е. А. Селиванова. – Киев : Фитоцентр, 2000. – 244 с.
2. Шаповал О. В. Комунікативно-стильові параметри вторинної номінації в газетно-журнальній публіцистиці 80-90-х років ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. В. Шаповал. – Дніпропетровськ, 2003. – 187 с.
3. Языковая номинация : Общие вопросы : [монография]. – М. : Наука, 1977. – 359 с.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира : [монография] / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [посібник для вищих навчальних закладів] / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Selivanova E. A. Kognitivnaia onomasiologija [Cognitive Onomasiology] : [monografiia] / E. A. Selivanova. – Kiev : Fitotsentr, 2000. – 244 s.

2. Shapoval O. V. Komunikatyvno-stylovi parametry vtorynnoi nominatsii v gazetno-zhurnalnii publitsystytsi 80-90 rokiy XX stolittia [Communicative Style Parameters of the Secondary Nomination in the Printed Media in the 80-90 Years of the XX Century] : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / O. V. Shapoval. – Dnipropetrovs'k, 2003. – 187 s.
3. Yazykovaia nominatsiia : Obshchie Voprosy [Language Nomination : General Questions] : [posibnyk dlia vyshchyykh navchal'nykh zakladiv]. – M. : Nauka, 1977. – 359 s.
4. Kubriakova E. S. Yazyk i znanie. Na puti polucheniia znaniia o yazyke : Chasti rechi s kognitivnoi toчки zreniia. Rol' yazyka v poznanii mira [Language and Knowledge : Obtaining Knowledge about the Language : Parts of Speech from the Cognitive Point of View. The Role of the Language in the World Acquisition] : [monografiia] / E. S. Kubriakova. – M. : Yazyki slavianskoi kul'tury, 2004. – 560 s.
5. Batsevych F. S. Osnovy komunikativnoi lingvistyki [Fundamentals of Communicative Linguistics] : [posibnyk dlia vyshchyykh navchal'nykh zakladiv] / F. S. Batsevych. – K. : Vydavnychi tsestr "Akademiia", 2004. – 344 s.

Матеріал надійшов до редакції 11.05. 2012 р.

Семенюк И. С. Вторичная номинация как структурный и функциональный элемент языка в современной газетной публицистике.

В статье рассмотрен статус вторичной номинации в системе языка как структурного и функционального элемента. Доказано, что изучение механизма языковой номинации связано с необходимостью комплексного исследования содержания этого явления, освещением коммуникативного взаимодействия участков системы и структуры языка в семасиологическом аспекте, в частности постижением особенностей и закономерностей процессов вторичной номинации объектов, событий (фактов, явлений) действительности.

Semeniuk I. S. Secondary Nomination as a Structural and Functional Element of the Language in the Modern Printed Media.

The article considers the status of the secondary nomination in the language as a structural and functional element. It is shown that the language nomination mechanism investigation is associated with the comprehensive study necessity of this phenomenon contents, highlighting interactive communication system areas and language structure in the semasiological aspect, including the understanding of the secondary nomination process peculiarities of reality objects, events (facts, events).